

Studiematerial till "I skuggan av hatet växer blommor".

Materialet är tänkt att användas efter att elever och lärare har sett föreställningen. Diskutera gärna i mindre grupper, i par eller på annat sätt så att alla får ta del av diskussionen.

1. Vad i berättelsen berör dig och varför?
2. Daniel berättar att han tyckte att det var underbart att komma till gettot. Hur tror du att han kände sig när hans pappa tvingade honom att åka därifrån?
3. Varför tror du att Axel (den tyske soldaten) inte brydde sig om att springa efter Daniel och prästen efter det att han skjutit kvinnan?
4. Hur hade du gjort om någon av de utsatta människorna under andra världskriget bett dig om hjälp och varför?
5. Daniel och hans familj gömde sig i en jordkällare. Tänk dig att du och din familj vore i deras situation. Var tror du att ni skulle hitta ett gömställe? Hur tror du att det skulle vara?

Krig tar fram det sämsta hos folk och skapar demoner. Men krig skapar också änglar.

På de följande sidorna kan du läsa om några av alla dessa änglar, som trots fara för sitt eget liv, hjälpte människor som var utsatta under kriget.

Hjältar i det tysta

Under andra världskriget, i en tid då många deltog aktivt eller passivt i utrotningen av judar, fanns det människor som vågade gå mot strömmen. Med risk för sina egna liv räddade de jagade judar och andra förföljda från en säker död.

Dessa människor var män och kvinnor i alla åldrar, från olika länder och olika samhällsklasser. Det var läkare, privatpersoner, präster, föreståndarinnor för nunnekloster, hemliga motståndsrörelser, diplomater etc.

Varför just dessa människor valde att riskera sina liv för att hjälpa svårt utsatta flyktingar är svårt att svara på. Oftast var det nog tillfälligheter som gjorde att de fattade beslutet att hjälpa. De hamnade i en situation som tvingade dem att fatta ett snabbt beslut. De följde sin känsla och sin inre övertygelse. Om man frågar dessa människor varför de handlade som de gjorde, svarar de oftast att de gjorde vad de ansåg tvunget. De följde sin inre övertygelse. De hjälpte en medmänniska i en nödsituation.

Det handlade främst om att skydda flyktingarna. Att ge dem ett gömställe, falska identitetshandlingar, ransoneringskort, mat och kläder. Men det handlade också om att visa respekt, om att behandla varandra som människor med lika värde. Enbart det att vara "judevän" var ofta belagt med dödsstraff.

Hugo Armann, soldaten

Jag hjälpte mänskliga varelser i en tid då de inte behandlades som mänskliga varelser.

(Hugo Armann)

Hugo Armann var en av de människor som i hemlighet hjälpte judar och andra flyktingar under andra världskriget. Hugo var värnpliktig soldat i Hitlers armé. Då han blev inkallad placerades han i den vitryska staden Baranowicze. Han fick i uppgift att ha hand om utfärdandet av järnvägsbiljetter till soldater och medlemmar av säkerhetspolisen som skulle hem på permission. De som arbetade åt Hugo var judiska fångar från ett närliggande getto, ett isolerat område dit man fört, och stängt in, judar och andra fångar. Då hugo fick höra att man planerade pogromer i gettot, hjälpte han de fångar som arbetade åt honom att fly.

Adelaide Hautvals, psykiater.

En annan person som protesterade mot förnedringen av judarna, var den franska psykiatern Adelaide Hautvals. Hon fördes till koncentrationsläger enbart för att hon öppet tagit ställning mot nazisternas särbehandling av judar. Då hon, efter att ha protesterat hos Gestapo, vägrade att ta tillbaka vad hon sagt tvingade de henne att sy fast en davidsstjärna på kappan. (Nazisterna tvingade judarna att bära davidsstjärnan på sina kläder.) Under stjärnan skulle Adelaide sy fast ett litet band med texten "Judevän".

Adelaide skickades senare till Auschwitz.

Stanislaw Dutkiewicz, spårvagnsföraren.

Stanislaw Dutkiewicz var spårvagnsförare och bodde i Warszawa tillsammans med sin hustru. Han hade vuxit upp i en stadsdel där det bodde både judar och kristna. Stanislaw började hjälpa judar då han såg hur illa de behandlades av tyskarna. Judarna var hans vänner och grannar och han såg med förtvivlan hur de hämtades och fördes till gettot. Gettot i Warszawa är det största och mest kända gettot som upprättades av nazisterna under andra världskriget.

Tack vare sitt arbete som spårvagnsförare kunde Stanislaw fritt ta sig in i gettot. På så sätt kunde han hjälpa familjer som splittrats, att hålla kontakten med varandra. För Stanislaw handlade det till en början främst om att smugla in personliga tillhörigheter och mat till fångarna. Men situationen förvärrades. Många dog i det överfyllda gettot. Då Stanislaw blev tillfrågad av motståndsrörelsen om han ville hjälpa till med att frakta in livsmedel och vapen till fångarna så tvekade han inte utan svarade ja.

Stanislaw hjälpte också judiska lägerfångar att fly. Han smuglade med sig dem i spårvagnen på sina resor tillbaka ur gettot.

Stanislaw förstod att verksamheten var ett riskfullt arbete. Gestapo gjorde ofta kontroller och de som gömde judar dödades. Gestapo fattade misstankar mot Stanislaw och en dag kom de för att söka efter honom. Han tvingades då fly och gick under jorden. Stanislaw fortsatte sitt arbete i hemlighet och återvände aldrig hem.

Stanislaw överlevde kriget.

Det var inte som idag när alla väntar sig belöning, utan på den tiden hjälpte man därför att man hade växt upp tillsammans med dessa människor. Man gick i samma skola, lekte tillsammans och bråkade med varandra som barn.

(Stanislaw Dutkiewicz)

Konsuln dog fattig och bortglömd.

Det fanns även personer med stort inflytande, som riskerade sin karriär och utnyttjade sin ställning för att hjälpa judarna. En av dem var den portugisiska generalkonsulen i franska Bordeaux. Han hette Aristides de Sousa Mendes. Mendes utfärdade visum till 30 000 flyktingar. Utan dessa skulle de inte ha fått tillstånd att passera gränsen till Spanien, som var neutralt.

Mendes hade fått order om att inte utfärda fler visum till judar.

En av de som ansökte om visum hos Mendes var en polsk rabbin (judisk präst) med sin fru och deras fem barn. Mendes hade själv barn. Han kunde inte låta familjen dö. Trots varningar från vice konsuln beslöt sig Mendes således för att bevilja den polska familjen visum.

Därefter fortsatte han att utfärda visum till alla som behövde det, oavsett var de kom ifrån och oavsett vilken religion de tillhörde.

Mendes uppmanades av sin regering att sluta med att utfärda visum till de judiska flyktingarna, men han vägrade. Ansökningarna ökade hela tiden. De judiska flyktingarna köade i flera dagar och nätter. De sov sittande på stolar eller i trappan. De vågade inte ens lämna sina platser för att äta eller gå på toaletten med rädsla för att förlora sin plats i kön. Många av dem hade dessutom gått långt. En del hade sett sina närmaste dö på vägen. Mendes lät dem vänta inne på konsulatet. Salong, matsal och kontor blev väntrum för flyktingarna. Överallt satt och låg det utmattade människor.

Då Frankrike och Tyskland undertecknade vapenstillestånd förlorade Mendes sin post i Bordeaux. Han och hans familj skickades tillbaka till Portugal.

Vid gränsen stötte Mendes ihop med en grupp judiska flyktingar som var oroliga för att de inte skulle få tillåtelse att passera in i Spanien. Han skrev då ut provisoriska handskrivna tillstånd åt flyktingarna. Judarna lyckades passera gränsen.

Tillbaka i Portugal blev den portugisiska konsuln, efter 30 års tjänst, avskedad.

Motiveringen var olydnad. Han förlorade också sin rätt till pension. Han kunde inte heller arbeta som advokat vilket han var utbildad till. Han fick inget annat arbete.

Undan för undan sålde Aristides de Sousa Mendes allt han ägde. Han dog fattig och bortglömd 1954.

Om jag vägrar lyda order vill jag hellre stå på Guds sida. Jag kan inte låta dessa människor dö. (Aristides de Sousa Mendes)

Le Chambon, en liten bergsby i Frankrike.

I den lilla franska bergsbyn Le Chambon-sur-Lignon lyckades man, tillsammans med närliggande byar, rädda mellan 2500 och 5000 judiska flyktingar som sökte skydd undan nazisterna. Detta var mycket människor eftersom byarna tillsammans endast hade ca 5000 invånare.

Att man hjälpte så många människor berodde främst på att människorna i Le Chambon kände en stark samhörighet med judarna.

I Frankrike är de flesta människor katoliker, men majoriteten av byborna i Le Chambon var protestantiska hugenotter. Många av dem hade som barn hört sina föräldrar berätta om hur hugenotterna, under 1500-talet, förföljdes av katoliker. De kände därför en förståelse för dem som var förföljda.

Men även de katoliker som bodde i byn ställde upp i hjälparbetet. Alla var lika delaktiga, säger Jean Lebrat som idag är vice borgmästare i Le Chambon och som var tio år 1941, då räddningsaktionerna påbörjades.

En annan anledning till att byborna i Le Chambon lyckades gömma så många flyktingar var att byn var en omtyckt semesterort. För det mesta fanns det mycket turister i byn. Främlingar var ingen ovanlighet på byns gator. Detta gjorde det svårare för polisen att kontrollera vilka av dem som var flyktingar.

Prästerna var samordnare och såg till att hitta gömställen åt judarna hos sina församlingsbor.

Prästen André Trocmé var en viktig person för räddningsarbetena i Le Chambon. Han protesterade öppet inför polisen mot att judarna behandlades annorlunda än andra människor. Trocmé kämpade för jämställdhet och icke-våld. En kväll arresterades han och två av hans närmaste medarbetare. De tillbringade drygt en månad i ett fångläger.

Också André Trocmés brorson, Daniel Trocmé, togs till fånga av polisen. Daniel drev en internatskola för flyktingbarn. Då Gestapo genomsökte byn arresterades Daniel tillsammans med tre busslaster elever från internatskolan. 1944 sändes Daniel till gaskamrarna.

Även skolbarnen i Le Chambon tog ställning mot det som skedde. De protesterade mot att de judiska eleverna behandlades annorlunda än andra skolbarn. Bland annat vägrade de att göra fascisthälsningen. Några skolungdomar skickade en till regeringen, i vilken de fördömde utvisningen av judar.

Många av byborna i Le Chambon gömde vid något tillfälle judiska flyktingar. Ofta skedde det i tysthet. De som gömde judar visste att de inte var ensamma om att göra det., men de hade ingen aning om vilka de andra var som hjälpte till. Byborna hjälpte inte de judiska flyktingarna för att få någon belöning, utan endast för att de ansåg det vara det enda rätta.

Om våra kamrater, vilkas enda fel är att de fötts in i en annan religion, får order om att låtra sig deporteras, eller ens låta sig undersökas, kommer de att vägra utföra ordern och vi kommer att försöka gömma dem efter bästa förmåga.
(Del av skrivelse till regeringen från skolbarn i Le Chambon)

Teater Albatross besökte Le Chambon-Sur-Lignon 1999. Vi spelade där vår föreställning *Helig!* som handlade om Förintelsen. Det var ett mycket starkt möte, eftersom många av dem som själva varit med och räddat judiska flyktingar under andra världskriget, kom och såg föreställningen.

*

En hel del av denna information är hämtad ur boken *Hjältar i det tysta* av Eric Silver.

Angående föreställningen kan ytterligare sägas att jiddischsången i början, när skådespelaren går med en barnvagn, skrevs i Vilna Getto under kriget. Den handlar om att främlingen som sjunger för barnet i vaggan bör fortsätta sjunga. Barnet har nämligen mist sina föräldrar.

Den sång som sedan sjöngs, när enbart ljuset på hatten brann, är på hebreiska och är en del av en mycket känd Kaddisch, en mässa för de döda.